Una plaça amb molta història

26/02/2022

La plaça de Baix ha sigut testimoni mut de molts esdeveniments històrics de Petrer | José Esteve.

Esta emblemàtica plaça ha sigut testimoni dels esdeveniments històrics més importants que han tingut lloc a Petrer en el transcurs del temps. Entre estos podem citar la proclamació de la Constitució de 1812, la proclamació de la Segona República, la lectura dels tretze punts de Negrín i una infinitat de fets històrics d'especial transcendència per a Petrer.

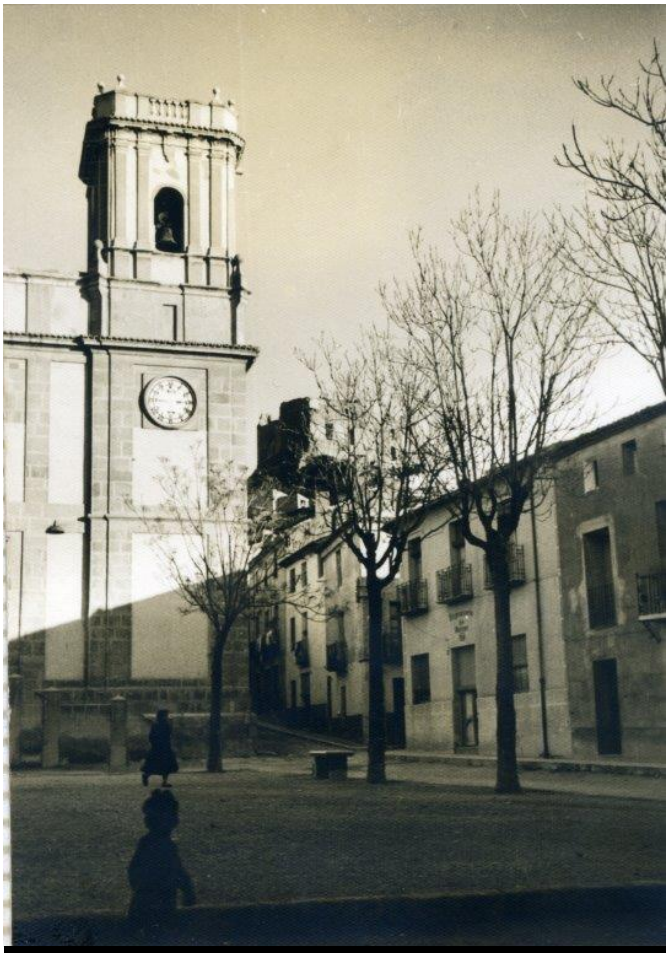
La plaça, des del punt de vista urbanístic, té forma rectangular, amb els seus costats menors presidits per l'Ajuntament i l'Església de Sant Bartomeu, Apòstol. Al llarg de la seua dilatada història ha tingut diverses denominacions: Major, de la Constitució, de la República, del Generalísimo i plaça de Baix. En esta es concentren els tres poders fàctics municipals: el polític, l'eclesiàstic i l'econòmic, ja que en la citada plaça es localitza, almenys des del segle XVII, la casa de la sala (l'ajuntament), l'església, l'abadia o casa del capellà rector, la casa del comte, la del mayorazgo i les residències dels majors contribuents i famílies més prestigioses de la vila.

La plaça de Baix, al fons, l'ajuntament | José Esteve.

La vida en este lloc es remunta a època romana, denominada Vila Petraria, perquè són nombrosos les restes mobles i immobles que ens parlen de la seua importància. D'igual manera, altres restes trobades en la plaça testifiquen l'existència una ocupació d'època musulmana, el nostre Bitrir, concretament del període califal, al voltant del segle X.

A la fi del segle XVII, s'hi va situar l'almodí municipal, destinat a mantindre provisió de cereal i prestar-lo en condicions mòdiques als llauradors i veïns, tal vegada en el mateix edifici que va ser escola pública, després dispensari d'higiene, a partir de 1935; des de 1964 i fins a 1998, biblioteca pública, museu de Petrer entre 1999 i 2019 i, en l'actualitat, Turisme Petrer.

En primer terme l'església i les graderies on estava encastada la font.

Segons el geògraf Josep Cavanilles, en 1794 la població arribava els 500 veïns. La vila, durant el segle XVIII, va començar a planejar i ordenar el seu creixement, les noves vies eren més amples i rectes. Es va configurar la plaça de Baix, plaça que presenta ja un traçat rectangular i que aglutina el poder civil i religiós: la casa consistorial, ja consignada com a tal en 1725, i l'església de Sant Bartomeu que, acabada en la seua primera fase en 1783, ocupa el solar de l'antiga església parroquial, més xicoteta i orientada cap al carrer Major i sobre un bloc de cases. Les dimensions i la fisonomia de la plaça no eren com les coneixem en l'actualitat. Eren més reduïdes perquè entre l'ajuntament i l'església hi havia diverses cases, com ho demostra el pla de mitjan segle XVIII.

Un Diumenge de Rams a la plaça de Baix | José Esteve.

En este singular enclavament va estar també el beateri, que era un centre escolar eclesiàstic on es preparava a una minoria de jóvens per a seguir la carrera eclesiàstica o cursar estudis superiors, que va ser desmantellat i venut amb la desamortització de Mendizábal en 1837; així com l'administració de correus i la Caixa Postal d'Estalvis, en els anys vint del passat segle, fins que es van traslladar al carrer Pedro Requena.

Una actuació determinant respecte a esta plaça va resultar ser la que es va produir l'any 1968 en derrocar-se la vivenda adjacent a l'Ajuntament, que va servir d'obertura del carrer Constitució (aleshores 18 de Julio), ja que no sols va modificar l'espai de la plaça de Baix, sinó que també va reorganitzar l'antiga zona d'horta a l'esquena d'esta, on anys més tard, en 1975, es trobaria el mosaic romà.

La plaça de Baix vista des de l'ajuntament. 1 d'abril de 1964 | Navarro.

En este espai urbà se celebrava el mercat els dijous i diumenges i les parades de venda del peix se situaven en els baixos de les graderies de l'església a causa de la proximitat de la font.

L'antiga plaça de Baix va perdre el seu aspecte d'arquitectura huitcentista pel fet que la "Casa de la Sala" o Ajuntament va patir un desgraciat canvi i es va transformar en un modern edifici que trenca l'aspecte del conjunt, igual que la Casa del Fester. En definitiva, es necessita conservar el sabor tradicional del barri antic, però dotant-lo d'unes infraestructures adequades i modernes.

Enderrocament d'una casa i part de l'Ajuntament per a obrir el carrer Constitució. Fins a este moment, només es podia accedir a la plaça pel carrer Miguel Amat i pels dos laterals de l'església, ja que encara no existia connexió amb la plaça de Dalt. Any 1972.

A la plaça només es podia accedir pel carrer Miguel Amat i pels dos laterals de l'església fins que es van derrocar les cases que obstaculitzaven la comunicació amb la plaça de Dalt i amb el carrer Constitució.

En esta plaça sempre hi va haver una font i tenim constància de l'existència de cinc diferents. La més antiga de la qual tenim notícia data de 1627 i en 1920 es va instal·lar l'encastada en el mur de les graderies de l'església, que va substituir la que estava situada en el centre de la plaça. Quan es van modificar les graderies a la fi dels cinquanta del segle XX es va eliminar. Es va remodelar la plaça i es va construir un assortidor decoratiu de forma circular en el centre que va perdurar fins a la dècada dels setanta.

La font decorativa de la plaça.

En 1819 se la coneix com a plaça Major. En 1836 i, entre els actes celebrats amb motiu de la promulgació de la Constitució de 1812, que es va jurar a Petrer en la missa conventual, es va manar construir una làpida amb la inscripció de "plaza de la Constitución, proclamada en Cádiz el año 1812". En 1914 es van plantar arbres i en 1930 encara se la coneixia com a plaça de la Constitució.

Va ser en la primera sessió plenària del govern republicà, celebrada el dia 15 d'abril de 1931, quan es va canviar el nom de plaça de la Constitució per plaça de la República. Durant la contesa civil, concretament en 1938, es va construir un refugi antiaeri que s'estenia des de la casa del metge don Juan Rico fins a les portes de l'Ajuntament i des de 2021 amb motiu de la futura remodelació de la plaça es realitzen excavacions arqueològiques en les quals s'han localitzat les dos entrades del refugi amb la intenció de veure en quin estat es troba i, si és possible, es podrà recuperar i posar en valor en la futura plaça. Després de la guerra, va passar a designar-se plaça del Generalísimo en honor de Francisco Franco. Va ser en la sessió del 31 de maig de 1979, a penes transcorregut un poc més d'un mes des de la formació del primer Ajuntament democràtic, quan es va canviar el nom d'este popular enclavament petrerí pel de plaça de Baix.

Raquel i Rogelio Guerra al costat de la font de la plaça de Baix. 14-V-1959.

En 1951 la plaça va adquirir més vida en construir-se el mercat d'abastos i el nou consistori. L'edifici de l'Ajuntament durant la guerra civil es va annexionar la casa del costat, que havia sigut la casa senyorial del comte d'Elda, que va passar a formar part de les dependències municipals. En la reforma efectuada a principis dels anys cinquanta, es va ampliar el consistori i va desaparéixer l'antiga façana modernista, i quedaren definitivament units els dos edificis, el de l'Ajuntament i el de la vivenda adjacent. També en esta remodelació es va habilitar el mercat municipal en el que fins aleshores havia sigut el magatzem d'abastos, mercat que posteriorment es va ampliar ocupant els horts que confrontaven amb la Bassa Fonda, a l'esquena del consistori. Este edifici es va mantenir fins a l'any 1976, en què desgraciadament va ser derrocat per a alçar el que actualment coneixem. Es va perdre així el sabor antic i rural del primer o, almenys, la magnificència de l'arquitectura franquista del segon.

Esta plaça és l'ànima del poble, un lloc destacat de la població, punt de trobada de xiquets i majors, on se celebren els festejos més genuïns, i és el punt de reunió després dels batejos, bodes i comunions, i també, el lloc on despedim els nostres sers estimats.

Músics de la Unió Musical sota la direcció de Manuel Alemany, el Maleno | Vicente Villaplana.

Des dels anys 80 del passat segle s'han celebrat en este incomparable entorn els Concerts d'Estiu i, cada mes de maig, des de 1969, el dia que s'inicien les festes de Moros i Cristians els petrerins omplin la plaça per a unir les seues veus i fondre's en el cant del pasdoble Petrel, el nostre himne oficial des de 2019.

Van tenir el seu domicili en este enclavament els majors propietaris de la vila i els més alts exponents de la vida local, entre altres, el comte d'Elda, els Maestre, els Abellán, els Planelles, els Rico, el Brigadier Algarra i els seus descendents i el metge don Juan Rico.

La plaça sense la font. Any 1973.

Actualment esta plaça continua donant sorpreses i el mes de novembre de 2021 van aparéixer restes de dos mosaics i el 23 de desembre es va trobar una columna excepcional tallada de gran interés arqueològic amb una decoració arquitectònica consistent en una sèrie d'arcs i columnes que, a falta de l'estudi definitiu, podria pertànyer al segle V. d. C.

Accés al refugi pròxim a l'escalinata de l'església de Sant Bertomeu.

Si vols saber més sobre esta plaça pots consultar el meu llibre Las calles de Petrer (2002) i 1779: las calles perdidas de Petrer (2014), de Manuel Villena. Els dos et permetran conéixer millor este lloc tan important en la història de Petrer, i a més els pots descarregar gratuïtament en www.bibliopetrer.petrer.es.

Procés d'excavació de l'entrada del refugi pròxima a l'edifici de l'Ajuntament.